

Õiguskantsler

Teie 03.09.2024 nr

Meie 17.10.2024 nr 7-6/241610/2406046

Psühhiaatrilise abi korraldus

Lugupeetud avaldaja

Küsisite õiguskantslerilt selgitusi psühhiaatrilise abi kättesaadavuse kohta. Leiate, et Eesti õigusaktid ei kaitse piisavalt psüühikahäirega inimese ega ka tema lähedaste tervist, vara ja väärikust ning puudub ennetustegevus. Selgitasite, et pöördumise ajendiks oli Teie [] juhtum.

Mõistan, et olete pidanud palju läbi elama ning [] juhtunu tekitab küsimusi ja paneb kahtlema psühhiaatrilise abi korralduse õigsuses. Olete siiski endale kindlaks jäänud ning püüdnud [] igati aidata.

Loodan, et alljärgnevad selgitused aitavad mõista, millal ja kuidas abi tagatakse ning kuidas on lähedastel võimalik oma täisealist perekonnaliiget aidata.

Tahtest olenematu psühhiaatriline abi

1. Kui inimene paigutatakse tahtevastasele ravile, piiratakse tema põhiõigust isikuvabadusele ([Eesti Vabariigi põhiseaduse](#) (PS) § 20). Inimese ravimine psühhiaatriaosakonnas ilma tema nõusolekuta tähendab, et inimeselt on võetud vabadus. Isikuvabadus on oluline põhiõigus, mida saab piirata üksnes seaduse alusel, lähtudes põhiseadusega sätestatud põhimõtetest.

2. Põhiseaduse järgi võib vaimuhaigelt võtta vabaduse tema kinnipidamiseks ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras, muu hulgas kui ta on endale või teistele ohtlik (PS § 20 lg 2 p 5). Seda põhiseaduse nõuet on arvestatud [psühhiaatrilise abi seaduse](#) sätetes (PsAS), mis näevad ette, et inimese tahtevastane ravi on lubatud ainult sel juhul, kui on täidetud järgmised tingimused: 1) inimesel on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida; 2) haiglaravita jätmisel ohustab inimene psüühikahäire tõttu iseenda või teiste elu, tervist või julgeolekut; 3) muu psühhiaatriline abi ei ole küllaldane (PsAS § 11 lg 1).

Tahtest olenematut ravi võib kohaldada üksnes kohtu määruse alusel. Ilma kohtu määruseta võib tahtest olenematut ravi kohaldada ainult erandjuhul arsti otsuse alusel (PsAS § 11 lg 2, lg 3) piiratud ajaks (48 tunni jooksul pärast tahtest olenematu haiglaravi alustamist, PsAS § 11 lg 4).

Kui on alust arvata, et inimene võib vajada tahtest olenematut ravi (PsAS § 11 lg 1), toimetatakse inimene haigla psühhiaatriaosakonda kiirabi, politsei, lähedaste või muude isikute

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

poolt, kui see on vältimatu inimese enda või avalikkuse kaitseks ja kohtu määruse saamine ei ole piisavalt kiiresti võimalik (PsAS § 12 lg 1).

3. Neid põhiseaduse ja seaduse sätteid on selgitanud Riigikohus. Kohus on öelnud, et kuna kinnisesse asutusse paigutamisel piiratakse oluliselt inimese põhiõigusi, eeldab see, et inimene võib olla ohtlik endale või teistele. Inimese ohtlikkus saab väljenduda eelkõige füüsilises ohus tema enda või teiste isikute elule või tervisele, muu hulgas kalduvuses vägivallale või suitsiidile (vt nt RKTk määrus asjas nr [3-2-1-145-06](#), p 19, vt ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat tahtest olenematu psühhiaatrilise ravi kohta, artikli 8 kohaldamise juhise p 153). Kohtu sõnul tuleb inimese enda või teiste elule, tervisele või julgeolekule kujutavat ohtu hinnata pigem kõrgendatud standardite kohaselt ning tuvastada tuleb ohtlikkus lähituleviku mõttes väga piiratud ajalise distantsiga (vt RKTk määrus asjas nr [3-2-1-83-07](#), p 13; RKTk määrus asjas nr [3-2-1-44-13](#), p 14, 16; RKTk määrus asjas nr [3-2-1-151-16](#), p 14).

See, et inimene ei tule enda elu korraldamisega iseseisvalt toime ning ei võta ravimeid, mistõttu ta võib muutuda ebastabiilseks, ei ole ainuüksi piisav, et pidada inimest iseendale või teistele ohtlikuks (RKTk määrus asjas nr [3-2-1-151-16](#), p 14).

4. Kuna vabaduse võtmise ja sundkorras psühhiaatria haiglasse toimetamisega piiratakse märkimisväärselt inimese põhiõigusi, ei saa seda teha ainult teiste inimeste ütluste põhjal, kui muid tõendeid inimese ohtlikkuse kohta pole. See võiks viia kuritarvitusteni. Haiguse tõttu muutunud käitumine, mis on ebameeldiv, tüütav või teiste inimeste arvates imelik, ei õigusta tahtevastast ravi ka siis, kui inimene oma käitumise muutumist ise ei adu.

5. Niisiis kui inimese lähedastel, sõpradel või ka mõnel teisel haigega kokku puutuval inimesel tekib kahtlus, et inimene võib olla endale või teistele ohtlik, tuleb kutsuda kiirabi või politsei või viia lähedastel inimene haiglasse (PsAS § 12 lg 1). Paraku tuleb arvestada seda, et kui kiirabi või politsei arvates pole inimene endale või teistele ohtlik (punktis 3 selgitatud tähenduses), siis teda vastu tema tahtmist haiglasse ei viida. Selliseid olukordi, kus lähedased peavad vajalikuks viia inimene tema tahte vastaselt psühhiaatria haiglasse, kuid kiirabi/politsei arvates pole selleks alust, võib paratamatult tekkida korduvalt.

Terviseandmete saladuses hoidmise kohustus

6. Tervishoiuteenuse osutaja ja selle osutamisel osalevad inimesed peavad hoidma saladuses neile tööülesannete täitmisel teatavaks saanud andmeid patsiendi ja tema tervise seisundi kohta. Need isikud peavad hoolitsema ka selle eest, et võlaõigusseaduse §-s 769 nimetatud dokumentides sisalduvad andmed ei saaks teatavaks kõrvalistele isikutele, kui seaduses või kokkuleppel patsiendiga ei ole ette nähtud teisiti ([võlaõigusseaduse](#) (VÕS) § 768 lg 1). Sellest kohustusest võib mõistlikus ulatuses kõrvale kalduda, kui andmete avaldamata jätmise korral võib patsient oluliselt kahjustada ennast või teisi isikuid (VÕS § 768 lg 2).

7. Terviseandmete (sh arsti juures käimise fakt) saladuses hoidmine kaitseb arsti ja patsiendi vahelist usaldussuhet. Arsti kutsesaladuse hoidmise kohustus on üldtunnustatud. Selle eesmärk on tagada patsientide privaatsus, aga ka inimeste usk meditsiinisüsteemi, mille puudumisel ei pruugi patsient ravile tulla ning võib seetõttu end ohustada (RKKK otsus asjas nr [1-20-5071](#), p 20).

8. Patsiendisaladuse avaldamine on ebaseaduslik, kui selleks pole patsiendi nõusolekut või seadusest tulenevat selget alust. See seaduslik alus võib Riigikohtu hinnangul olla kahetine: see

kas lubab (kuid ei kohusta) andmete avaldamist või kohustab seda tegema (RKKK otsus asjas nr [1-20-5071](#), p 23).

9. Nagu eespool öeldud, võib patsiendisaladuse hoidmise kohustusest mõistlikus ulatuses kõrvale kalduda, kui andmete avaldamata jätmise korral võib patsient oluliselt kahjustada ennast või teisi isikuid (VÕS § 768 lg 2). Riigikohus on leidnud, et mõistlikkuse kriteeriumi silmas pidades saab tervishoiuteenuse osutaja avaldada talle teatavaks saanud teavet üksnes niipalju, kui on vältimatult vajalik suure kahju ärahoidmiseks (RKKK otsus asjas nr [1-20-5071](#), p 26).

10. Patsiendisaladuse avaldamise kohustus võib tuleneda mõnest seadusest. See tähendab, et Riigikogu on neil juhtudel otsustanud, et avalik huvi võib olla olulisem kui patsiendi huvi hoida tervishoiuteenuse osutamise käigus avaldatud andmed saladuses. Näiteks sätestab PsAS § 5 lõige 2, et psühhiaatrilist ravi ja diagnoosi puudutav teave on isiku eraelu saladus ja selle edastamine väljapoole raviprotsessi on lubatud ainult isiku enda või tema seadusliku esindaja kirjalikul nõusolekul. Ravi ja diagnoosi puudutava teabe edastamine võib olla lubatud ka uurimisasutuse, politsei, prokuratuuri, kriminaalhooldusosakonna või kohtu seadusest tuleneva nõude alusel, narkootiliste ja psühhotropsete ainete ning nende lähteainete seaduse alusel loodud narkomaaniravi andmekogule esitamiseks ning Terviseameti ja Tervisekassa nõudel neile seadusega pandud ülesannete täitmiseks. Inimese elukohajärgsele valla- või linnavalitsusele ja tema lähedastele võib teavet edastada nii palju, kui see on vajalik neile isikutele seisukoha või kaebuse esitamiseks isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses.

11. Sellest nähtub, et kui psüühikahäirega inimene ise ei luba arstil anda oma tervise kohta infot oma lähedastele, ei või arst seda teha. Inimese lähedastel on õigus infot saada üksnes siis, kui kohus arutab inimese kinnisesse asutusse (nt psühhiaatriahaiglasse) paigutamist.

12. Eraldi tuleb käsitleda olukorda, kui inimene on sattunud psühhiaatriahaiglasse tahtest olenematule ravile. Sel juhul näeb seadus ette, et kui arst otsustab patsiendile määrata tahtest olenematu psühhiaatrilise ravi, peab ta teavitama patsiendi lähedasi või seaduslikku esindajat 12 tunni jooksul pärast otsuse vormistamist (PsAS § 12 lg 4).

13. Arst võib kutsuda patsiendi ka järelkontrolli. On inimese enda otsustada, kas ta läheb uuesti arsti juurde või mitte. Tervishoiuteenuse osutamiseks inimesega kontakti võtmisel (ennetustegevus) tuleb tervishoiuteenuse osutajal arvestada seaduses esitatud tingimusi (vt TTKS § 4¹ lg 1²; vt ka isikuandmete kaitse seaduse rakendamise seaduse [eel nõu 778 SE](#) algataja seletuskiri, lk 105).

Eestkoste seadmise tingimused, eestkostja kohustused

14. Igal täisealisel inimesel, ka psüühikahäirega inimesel, on võime teha iseseisvalt kehtivaid tehinguid ehk inimene on teovõimeline ([tsiviilseadustiku üldosa seaduse](#) (TsÜS) § 8 lg 1).

15. Kui täisealine ei suuda vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kehtvalt oma tegudest aru saada või neid juhtida, saab kohus määrata talle eestkostja. Eestkostja määramise taotluse võib kohtule esitada inimene ise, tema vanem, abikaasa, registreeritud elukaaslane või täisealine laps või valla- või linnavalitsus. Kohus saab inimesele eestkostja määrata ka omal algatusel ([perekonnaseaduse](#) (PKS) § 203 lg 1). Sellisel juhul eeldatakse, et inimene on piiratud teovõimega ulatuses, milles talle eestkostja on määratud (TsÜS § 8 lg 3).

16. Seega kui näiteks inimese lähedased leiavad, et inimene vajab psüühikahäire tõttu eestkostjat, kes ajaks tema asju (nt sõlmiks lepinguid), sest inimene ise ei ole selleks enam suuteline, tuleks

pöörduda eestkoste seadmiseks maakohtu poole (kohtusse pöördumise kohta vt kohtute [kodulehelt](#)).

17. Eestkostja kaitseb eestkostetava varalisi ja isiklikke õigusi ning huve (PKS § 206 lg 1). Muu hulgas peab eestkostja hoolitsema, et eestkostetav saaks vajalikul määral ravi- ja sotsiaalteenuseid (PKS § 206 lg 1). See tähendab, et eestkostjal tuleb inimese eest taotleda näiteks sotsiaalteenuseid või -toetusi ning sõlmida teenuste saamise lepinguid.

18. Eestkostja ei saa siiski anda inimese eest nõusolekut tahtest olenematu psühhiaatrilise ravi osutamiseks (PsAS § 3 lg 4). Nagu eespool öeldud, saab inimesele osutada psühhiaatrilist abi tema tahte vastaselt ainult siis, kui on täidetud kõik seaduses sätestatud kriteeriumid, sh peab inimene olema ohtlik endale ja teistele.

19. Kui küsimus pole tahtevastases psühhiaatrilises ravis (nt kui piiratud teovõimega inimene murrab käeluu, inimene saab psühhiaatrilist ravi vaba tahte alusel), tuleb ravimise nõusolekut küsides lähtuda võlaõigusseaduse reeglitest (VÕS § 766 lg 4). See tähendab, et piiratud teovõimega inimese eest annab raviks nõusoleku tema seaduslik esindaja (eestkostja), kui inimene ise ei ole võimeline poolt- ja vastuväiteid vastutustundeliselt kaaluma. Kui on näha, et seadusliku esindaja otsus ilmselt kahjustab patsiendi huve, ei või tervishoiuteenuse osutaja seda otsust järgida. Teisisõnu peab arst ka piiratud teovõimega inimest ravides kaaluma, kas ta on võimeline ise raviks nõusolekut andma. Kui patsient ei ole selleks võimeline, annab nõusoleku tema eestkostja.

20. Psühhiaatrilise abi kohta sätestab seadus veel, et tervishoiuteenuse osutaja kaasab piiratud teovõimega inimese seadusliku esindaja või muu piiratud teovõimega inimese poolt usaldatud täisealise teovõimelise isiku, kui see on tervishoiuteenuse osutaja hinnangul piiratud teovõimega isiku huvides (PsAS § 3 lg 3; vt ka VÕS § 768 lg 2 – punktid 6 ja 9). Kui aga piiratud teovõimega inimene on võimeline vastutustundeliselt ja kaalutletult otsustama enda tervist puudutavate küsimuste üle, ning lähikondse kaasamisest keeldub, siis ei ole ka põhjendatud isiku tervist puudutava info avaldamine ning kolmandate isikute kaasamine (vt PsAS § 3 muutmise seaduse [eelnõu 115 SE](#) seletuskiri II lugemise juurde, lk 4-5).

21. Eestkostja võib määrata ainult nende ülesannete täitmiseks, mille jaoks eestkoste on vajalik (PKS § 203 lg 2). See tähendab, et inimese õigust ise oma asju ajada tuleb piirata nii vähe kui vajalik. Kohus kaalub iga kord, kas ja kui suures ulatuses on põhjendatud inimesele eestkostja määrata.

22. Eestkostjaks määratakse inimene, kes oma isikuomadustelt ja võimetelt sobib määratud ülesannetes eestkostetava huve kaitsma. Eestkostjat määrates arvestatakse ka tema ja eestkostetava vahelisi suhteid (PKS § 204 lg 1). Kui sobivat inimest ei leita, võib eestkostjaks määrata juriidilise isiku, kui ta on sellega nõus (PKS § 205 lg 1). Kui eestkostjaks ei ole võimalik määrata sobivat juriidilist isikut, määratakse eestkostjaks valla- või linnavalitsus, millega täisealine eestkostetav on kõige tugevamalt seotud (PKS § 205 lg 3).

Niisiis annab seadus võimaluse aidata psühhikahäirega inimesel oma eluga toime tulla, kui on näha, et ta ei suuda ise oma elu korraldada, näiteks endale vajalikke sotsiaalteenuseid või -toetusi taotleda.

Täna, et pöördusite õiguskantsleri poole ja probleemist teada andsite.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise

Aigi Kivioja 693 8428
Aigi.Kivioja@oiguskantsler.ee